

Дещо про кіно як перший український фронт та його поразку

Іван Канівець

Нині стало більш-менш очевидним: нинішня «гаряча» фаза нашої війни з Росією мала прелюдію: захоплення інформаційного простору України та масований вплив на свідомість мешканців насамперед сходу та півдня нашої країни.

Ми були свідками того, як російські та «українські» телеканали маніпулювали інформацією вже в часи війни. Але менш відома перша фаза культурно-інформаційної експансії, яка створила плацдарм для запуску активної пропаганди. Це не дивно, бо цей процес не був публічним, і його результати стали очевидними не відразу. Люди, задіяні в ньому, були до певної міри його співучасниками, свідомими чи несвідомими, тож розповідати про нього навряд чи захочуть. Інші могли бачити події лише збоку, і не осягали всієї картини. Авторів цієї статті «пощастило», бо він чув безліч розповідей колег, з яких можна зрозуміти, як все було.

В другій половині 1990-х українське кіно перебувало в дивному стані. З одного боку, і молодше, і старше покоління кінематографістів були ще достатньо чисельними, активними та повними творчих планів; з іншого – кіно практично не знімалося. Державне фінансування було вкрай обмежене, приватні гроші в кіно не йшли. В цій ситуації багатьом професіоналам, щоб мати за що жити, довелося йти на телебачення, чи взагалі братися за роботу в торгівлі або ремонті квартир. Ще кілька років тому аналогічна ситуація була і в Росії. Але з кінця 90-х кіно там почало відроджуватись, принаймні, у кількісних показниках. У багатьох українських кінематографістів там були друзі й колеги, тож почалася їхня міграція з Києва на північ. Утворені зв'язки між українською кіноспільнотою і «новим» російським кіно незабаром привели в Україну російські кінокомпанії для зйомки фільмів та серіалів. Хоча нашим митцям в них, як правило, відводились другі та треті ролі, більшість раділа можливості заробити та бодай якось реалізувати себе в творчому плані.

На перший погляд, нічого поганого в цьому не було. Знімалися переважно мелодрами, детективи, комедії з більш-менш типовими сюжетами. Дешеве порівняно з Росією виробництво дозволяло робити більше такої продукції,

і вона почала завойовувати телеекрани в Росії, а згодом і в Україні. Окремі українські компанії почали знімати за зразком російських, без їхнього творчого персоналу, окрім акторів, і продавати свій продукт у Москві.

Тож паралельно відбувалося два процеси. По-перше, українська кіногалузь почала жити інтересами російського кіно. По-друге, з'явилося покоління російських акторів, що стало популярним в Україні.

Доказів, що це відбувалося свідомо з подачі російських державних органів, немає... але те, як російська держава ставилася до кіно, і те, як згодом використала результати його розвитку, наводить на певні думки.

До певного моменту все видавалося доволі невинним, хоча перші «дзвоники небезпеки» лунали. Чимало українських кінематографістів звертали увагу на відому фразу з кінофільму «Брат-2», а також обурювалися, що українців у російських фільмах показують або дурними, або підлими. Звичайно, тут упізнавалася і традиція радянського кіно, проте «новий» імідж українця викликав значно більше негативних почуттів. У приватних розмовах наші учасники російських проектів часто зізнавалися, що росіяни зневажають Україну та українців і не приховують цього на знімальному майданчику. Все це не дуже в'язалося з офіційною позицією про співпрацю кінематографістів двох братніх країн. Російськомовні українські актори, оператори та режисери ображалися, коли на спільних святкуваннях з нагоди завершення фільму або іншої важливої дати їх називали «бандерівцями», «зрадниками», «хохлами», але спроби довести, що вони такі ж росіяни, як і їхні колеги з півночі, не допомагали. Проте це не мало значення, бо в українському кіно заробити навіть на хліб було неможливо, в російському ж можна було заробити і на квартиру, і на дачу, і на машину.

Вже на початку 2000-х чимало українських кінематографістів були міцно зав'язані у російському виробництві. Тоді ж виявились дві нові тенденції. Перша: в Україні, як правило, знімалося російське кіно другого і третього сортів. Митці, задіяні в цьому процесі, поступово втрачали свій творчий потенціал. Вони забували про плани своєї

юності, про те, чому їх вчили викладачі, звали оперувати простими російськими схемами. Друга: помітною стала кількість «патріотичних» російських стрічок. Причому в них негативними персонажами часто були не просто українці, а свідомі українці, пов'язані з національним визвольним рухом. Розкручені у попередні роки «хороші» хлопці та дівчата тепер з екранів вчили любити СРСР і Росію та помирати за них.

Тут на спільних «симпозіях» вже доходило до жорсткого з'ясування стосунків, бо українці вже були і «наволоччю», і «ворогами матушки-Росії». Але ті, хто наважувався заперечувати росіянам, відлучалися від «годівниці», і тим самим слугували прикладом для інших. Багато з них намагалися виправдати таку поведінку росіян. Адже: «війни між нами більше не буде», «їх так вчили», «з часом це пройде», «не всі вони такі», «ну, ми ж дійсно з ними воювали», врешті, головне: «не можна кусати руку, яка тебе годує».

Минуло ще кілька років. Ворожість «нового» російського кіно Україні визнавалась значною частиною українців, які там працювали, але вони були вже надто глибоко у процесі, щоб вийти з нього. Якби наша держава захотіла щось протиставити російській пропаганді, цього просто нікому було б зробити. З українських кінематографістів, котрі не були задіяні в російських проектах, можна було б зібрати лише кілька знімальних груп, які б видавали 2–3 стрічки на рік проти сотень російських.

Так, наші навчальні заклади продовжували випускати кінематографістів – проте і тут фінансовий батіг робив свою справу. З кожного курсу кілька випускників потрапляли в російські проекти. Як молодь, що під час навчання змушена була вести скромний спосіб життя, вони були вражені заробітками, які дозволяли купити щось коштовне на кшталт автомобіля. Але потрапити в наступний проект було складніше; місяці йшли, гроші закінчувались, заробітки колег, що йшли на українське телебачення, ентузіазму не додавали. Тож при запрошенні у наступний фільм вони були вже готові робити все, що скажуть.

З роками Україна ставала вже не ворогом з минулого, а безпосередньою загрозою для Росії. Як у серіалі «Тайни дворцовых переворотов», де українські полки окупувають російську столицю, щоб нав'язати росіянам іншого володаря. Уже на початку 2010-х очевидно було, що вся ця пропаганда ведеться не просто так. Вона була системною і потужною. Хоча мало хто міг уявити собі майбутню війну, але те, що це робиться на шкоду, було очевидно. А якою саме буде ця шкода?

У приватних розмовах я задавав учасникам російських проектів питання, чи не почувають вони себе зрадниками? На що більшість відповідала, що я не спілкуюся з ними близько, тому неправильно все розумію. Окремі люди казали: якщо росіяни зроблять щось погане Україні, тоді вони вступають у боротьбу на нашому боці, а поки що просто годують свої родини. Мені також радили пошукати грошей там, але при цьому попереджали: з росіянами не можна спілкуватися в моїй манері, не можна згадувати українські справи в позитивному ключі або сперечатися з

ними про їхні погляди на історію. Інші ж взагалі ставали російськими шовіністами, гіршими за росіян.

Хоча бували й кумедні випадки. Згадується один оператор, який більше десяти років працював з росіянами. Він був «щирим українцем», удома носив вишиванку, пишався тим, що голосує за «ВО Свобода»... але на роботі говорив російською, і дуже боявся втратити це джерело прибутку, бо мав трьох дітей. Якось у 2011 році я запропонував йому познімати українське кіно, на що він перелякано відповів: «Якщо вони дізнаються, я ніколи не зможу більше з ними працювати».

Так ми й жили. З одного боку, в останні перед початком бойових дій роки зростала кількість українських кінематографістів, які не хотіли працювати з росіянами. Але, враховуючи бюджети українського кіно, їхня творчість була, за влучною характеристикою однієї продюсерки, «партизанською». Траплялися митці, особливо оператори, що їздили знімати кіно до Європи. Але їх було мало, адже для цього треба було знати мову та виявляти високий професіоналізм.

Прийшов 2014 рік. Стало зрозуміло, навіщо росіяни знімали те, що знімали. Як на це відреагувала українська кіноспільнота? Значна частина учасників російських проектів була вкрай незадоволена. Майже зупинились зйомки російського кіно в Україні. Можна було почути: «Ви своїм Майданом мені кар'єру зламали!» Українські «кінопартизани» сподівались, що ось, нарешті, настав їхній час.

Проте помилились і ті, і другі. В перший рік бойових дій частина учасників російських проектів виїхала в Росію завершувати те, що знімалося в Україні до початку окупації Криму. Потім шукали іншої роботи. Але в Росії їм не так вже й сподобалось. Вартість життя була вищою, тому працювати за такі зарплати, як це було в Україні, вони вже не могли. І тут далось взнаки, що знімали вони картини другого і третього класу, і що таку роботу росіяни дорого не оплачуватимуть. Уже у 2015 і 2016 роках ці кінематографісти почали повертатися назад.

Українські «партизани» у перший рік війни зрозуміли, що великих грошей їм у воюючій країні не буде, отже, треба працювати так само, як і раніше. Але так само вже не виходило, бо раніше їх підтримували громадяни, а тепер гроші йшли волонтерам для фронту. Багато хто вже не міг нічого знімати і переключився на іншу діяльність, зокрема волонтерську.

Згодом з'явилося помітне державне фінансування для відродження українського кіно. Звичайно, геть одіозні постаті, що працювали в Росії, його не отримали, але в більшості не отримали його й українські «партизани». Виявилось, що одна-дві українські стрічки, створені до 2014 року, важать менше, ніж кілька російських серіалів. До певної міри такий підхід можна зрозуміти, адже «партизанщина» часто йшла методами творчих та технічних експериментів, знімальні групи були неповні, технологія порушувалась. Тоді як у російських проектах все робилося за правилами, і режисер міг зняти в три-чотири рази більше за той самий час.

Значна частина тих, хто працював у Росії, знайшли своє місце в українському кіно. На жаль, тепер нашою проблемою стало те, що вони звикли працювати за невивагливим російським стандартом. Тому частина українських фільмів виглядає як «Ми з майбутнього-2», де росіяни та українці поміняні місцями.

На щастя, частина державного фінансування кіно пішла молоді, яка не встигла взяти участі ані в російському, ані в «партизанському» кіно. І ми вже бачимо їхні якісні стрічки. Проте спадок «російського» буде відчуватися ще довго. Є знімальні групи, що нині працюють в тому ж складі, що й до 2014 року – і молоді фахівці, які потраплять туди, відчують вплив як творчих, так і ідеологічних російських настанов.

Чи справедливо це? Мабуть, ні. Але життя таке, яке воно є. Чи можливі якісь радикальні зміни? Чи потрібні вони? Звісно, що потрібні, але чи можливі? Боюся, їхній час вже минув. На сьомому році війни визначити внесок кожного українського кінематографіста у ворожу пропаганду майже неможливо, та й чи потрібно? Це призведе до спекуляцій і лише зруйнує те, що відбудовано, починаючи з 2015 року. Тепер ми змушені чекати еволюційного розвитку нашої кіногалузі.

Навіщо ж тоді я це пишу?

Тому що це не кінець. Російська історія вчить: росіяни повторно використовують методи, які вже спрацювали. В ході цієї війни, особливо на її початку, ми побачили багато того, що вже було у 1917–1918 роках. Деякі події виглядали настільки дзеркальними, що важко було зрозуміти, про який рік ідеться, 1917-й чи 2014-й. Те, що ми не хотіли вчити й воліли забути, росіяни добре пам'ятали.

Рано чи пізно нинішня війна завершиться, і, сподіваюсь,

ми її не програємо. Але після цього Росія, відновившись, знову почне експансію. Більше ніж імовірно, розпочне з боротьби за культурний та інформаційний простір. Треба сказати відверто: у нинішній війні ми цю фазу програли, причому більшість наших «бійців» перейшли на бік ворога, так, як і військові в Криму.

Чи вистачить у наступного покоління кінематографістів завзяття та сили, щоб перемогти? Адже в разі нашої перемоги, скоріше за все, зброя не заговорить, і наші хлопці не вмиратимуть у руїнах наших же аеропортів.

Про виховання такого покоління митців треба думати вже зараз, бо час на їх підготовку чималий: з урахуванням навчання, не менше десяти років. Чи готові наші нинішні студенти до такого завдання? На мій погляд, ні. З одного боку, щоб захистити наш культурний простір, потрібні не лише історичні патріотичні стрічки. Навпаки: ми повинні мати якісні фільми усіх жанрів, щоб «хороші» хлопці та дівчата з іноземних кінокартин не розповідали нам, як треба Росію любити. Але для цього наші студенти мають прагнути, отримавши освіту, не їхати до Москви, а робити якісне українське кіно в тих умовах, в яких його можна робити. Їхній кругозір має виходити за межі російського Інтернету та підручників. Попри те, що зніматимуть детективи, комедії та мелодрами, вони повинні мати український стрижень, як і ті хлопці, котрі боронять нашу країну зі зброєю в руках. А такі молоді люди чомусь нечасто виявляють бажання вчитися на кінематографіста. При тому, що саме вони триматимуть перший фронт наступної війни з Росією – який наше кінопокоління, на жаль, не втримало. Питання, як залучити таких людей до кіно, – це питання перемоги, а то й уникнення наступної війни.

мистецька хроніка

На кіноринку Каннського МКФ український фільм отримав 34 000 євро від Гетеборзького кінофонду.

Стрічка режисера Філіпа Сотниченка стала однією із трьох підтриманих. Отримані кошти дозволять завершити роботу над фільмом. «Ля Палісіада» – повнометражний ігровий дебют Філіпа Сотниченка – створюється у жанрі, який самі кінематографісти називають «пострадянський нуар». Події розгортаються в Україні в 1996-му році, за кілька місяців до підписання протоколу № 6 Європейської конвенції з прав людини. Цей протокол передбачав відмову від смертної кари, яка дісталася Україні в спадок від СРСР. Кінофонд Гетеборзького кінофестивалю – це нова ініціатива,

що має на меті підтримати кінопроекти та проекти серіалів з України, Бразилії, Судану та курдських кінорежисерів в Ірані, Іраку, Сирії та Туреччині. Вона спрямована на зміцнення кіноіндустрії, на сприяння урізноманітненню культури та медіа, та на підтримку креативної свободи та свободи слова. Підтримка надається трьом проектам на етапі розробки, зйомок та монтажно-тонуального періоду. На цю секцію було подано 187 заявок.

Українські фільми в конкурсних програмах 78-го Венеціанського МКФ

Венеціанський кінофестиваль оголосив конкурсну програму – на одному з найпрестижніших кінофестивалів світу

Україна буде представлена картинками, створеними за державної підтримки. Світова прем'єра нового фільму Валентина Васяновича «Відблиск» відбудеться в основній конкурсній програмі. У ньому йдеться про лікаря-добровольця, який після повернення з полону намагається пристосуватися до мирного життя. Прем'єра фільму «Носоріг» Олега Сенцова відбудеться в конкурсній програмі «Горизонти». Фільм створений у копродукції України, Польщі та Німеччини за підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України, Державного агентства України з питань кіно, фонду EURIMAGES, Польського кіноінституту та німецького кінофонду Medienboard Berlin-Brandenburg.